

УДК 130.2 - культурологія

Колесник О. С. Культурологічна герменевтика як методологічна основа дослідження феномена інтерпретації / О. С. Колесник // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К. : Міленіум, 2014. – № 4. – С. 13–16.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ
ОСНОВА ИЗУЧЕНИЯ ФЕНОМЕНА ИНТЕРПРЕТАЦИИ
CULTUROLOGICAL HERMENEUTICS AS THE METHODOLOGICAL BASIS
OF STUDYING THE PHENOMENON OF INTERPRETATION

Анотація: стаття присвячена визначенню сутності нового міждисциплінарного та міжметодологічного підходу, позначеного як «культурологічна герменевтика», та встановлення його потенціалу щодо дослідження феномену інтерпретації, зокрема – художньої інтерпретації. Основою культурологічної герменевтики виступають обидві основні герменевтичні галузі (методологічна та онтологічна), збагачені досягненнями таких сумісних з ними методологій як аналітична психологія, структуралізм, морфологія культури та ін.

Ключові слова: контекст, культурологічна герменевтика, універсалії культури, художня інтерпретація.

Аннотация: статья посвящена определению сущности нового междисциплинарного и меж-методологического подхода, обозначенного как «культурологическая герменевтика», и установлению его потенциала при изучении феномена интерпретации, в частности – художественной интерпретации. Основой культурологической герменевтики выступают оба основные герменевтических направления (методологическая и онтологическая),

обогащенные достижениями таких иных, совместимых с ними методологий, как аналитическая психология, структурализм, морфология культуры и пр.

Ключевые слова: контекст, культурологическая герменевтика, универсалии культуры, художественная интерпретация.

Annotation: The interpretation, namely, the artistic interpretation, can be viewed as one of the integral culture-forming phenomena. As such it is worth of synthesizing inter-disciplinary and inter-methodological studying.

Traditionally one of the dominant methodologies of researching the interpretative thematic was Hermeneutics, a methodology originating from Ancient Greece where it was applied to Homer's poems. In Middle Ages the hermeneutic operations were used to descry the ultimate meaning of the Holy Writ. Much later Schleiermacher invested Hermeneutics with a psychological meaning, using it as a means of understanding the inner world of other person, as it is expressed in the speech, and, especially in writing. This was the beginning of so-called "methodological" Hermeneutics, the aim of which was to understand authors better than they understand themselves.

Quite different approach was later suggested by M. Heidegger and his followers. Their "ontological" Hermeneutics in a way returns to the Medieval supposition of the manifestation of transcendental Being in a literary text. Therefore, the main task of a hermeneutist is to understand not the author as a person, but the implicit meanings of the text that can be quite different from the author's intention. Such a presupposition is very close to the main principles of Ukrainian philosophical (and para-philosophical, expressed in belles-lettres) thought.

Undoubtedly, both methodological Hermeneutics of Schleiermacher and ontological Hermeneutics of Heidegger and his followers have great euristic potential. Still, the contemporary situation of active inter-cultural and inter-civilization dialogue leads us to the necessity of enriching the Hermeneutic with the achievements of compatible methodologies (Analytical psychology, Structuralism,

Morphology of Culture etc). All of these methodologies are centered on the transpersonal levels of the text, where the “spirit of culture” leaves its traces more clearly. An author here appears to be a medium, conducting independent, “objective” messages to the recipients.

In a way, the same can be said about the mostly French “post-philosophies” (postmodernism, poststructuralism etc). The main difference is in the negative attitude of their representatives to such transpersonal messages. As the transcendental reality (Heidegger’s Being) is denied, the only transpersonal level left is the cultural subconsciousness that speaks through the author independently of his/her will. But, if K. G. Jung believed such a collective psyche to be full of spiritual treasures, French thinkers suspect that it contains only the suppressed complexes and traumas.

This cardinal difference between the world outlooks does not forbid integrating the achievements of different methodological approaches into something new. The general goal of maximal understanding not only of the text, but its widest cultural context, allows us to define such a “synthesizing” approach as the Culturological Hermeneutics.

Here different methodologies take their place on the different stages of studying the text. “Analytical” approach allows us to go into the details, “synthetic” – to return to the text as a whole. Thus we can turn a *hermeneutic circle* into a spiral and go ever deeper into the layers of meaning.

Such a procedure demands studying the text in all possible cultural contexts: personal, social and universal. To do this we can make use of the term “paradigm”. In our case it is a cultural paradigm, that characterizes the specific cultural features of a certain social entity. It leads us to investigating the cultural invariants, such as archetypes. It is well-known, that they are remarkably constant, appearing worldwide through the ages. Still the specific set of archetypes and the way they are interpreted are unique for each cultural paradigm. This archetypal matrix can be seen in all the artistic works belonging to a paradigm. That is why Culturological Hermeneutics is to view an author both as a person and as a more or less typical representative of a

certain cultural paradigm. It leads us from the traditional understanding of the artistic communication between author – text – recipient, to the intercultural communication in the global context.

According to H.-G. Gadamer, the main purpose of hermeneutics is the achievement of understanding. This purpose is especially important in the times of great political, social and cultural changes, that demand, amid other things, the renovation of the lost traditions and liaisons. It makes hermeneutics, namely, culturological hermeneutics, that aims at the maximal understanding of a text and all its possible contexts, especially important.

Key words: artistic interpretation, context, cultural invariants, culturological hermeneutics.

Постановка проблеми. Значення вивчення проблем художньої інтерпретації визначається місцем цього феномену в сучасному мистецтві, де принцип тлумачення та перетлумачення стає одним з провідних як при зверненні до художньої класики «заради неї самої», так і при створенні нових, інтертекстуальних мистецьких артефактів. Розгляд окремих аспектів феномену художньої інтерпретації поза єдиним контекстом приводить до втрати цілісного бачення багатопланових процесів, які відбуваються в культурі. Однією з таких тенденцій є інтеграції різних сфер усередині «тіла» культури.

Для дослідження подібних складних явищ здається виправданим застосування нового методологічного підходу, який можна визначити як культурологічну герменевтику. Її специфіка полягає в спрямованості на розуміння не лише тексту, але і його щонайширшого контексту, зокрема, через дослідження культурних універсалій і їх індивідуальних, національних і історичних художніх інтерпретацій, а також подальших переінтерпретацій, які роблять витвір мистецтва розімкненим і здатним долати просторові та часові межі. Окрім теоретичного інтересу, який викликає подібна проблематика, вона має безпосередні виходи на соціокультурну практику, перш за все – через художню критику.

Аналіз публікацій з теми. Теоретичною основою культурологічної герменевтики виступають методологічна герменевтика Ф. Шлейєрмахера і В. Дільтея, онтологічна герменевтика М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера і П. Рікера, морфологія культури О. Шпенглера, аналітична психологія К. Г. Юнга і інші сумісні з ними напрями. Методологічне значення мають роботи таких дослідників як М. Бахтін, П. Іванішин, О. Кирилюк, С. Кримський, В. Личковах, О. Лосев, Ю. Лотман, Л. Пінський і інші. Особливу увагу привертають термінологічні інновації Ю. Борева («герменевтика мистецтва»), С. Гатальської («культурософія»), В. Герасимчук («культурологічне літературознавство»), В. Даренського («герменевтика культурних універсалій»), С. Квіта («герменевтика стилю») які свідчать про пошуки принципово нового підходу, який міг би застосувати досягнення традиційної герменевтики для культурологічних студій. **Завданням дослідження** є обґрунтування сутності культурологічної герменевтики як підходу, де-факто наявного, але досі теоретично не визначеного.

Виклад основного матеріалу. Слово «герменевтика» походить від грецького «hermeneuein» - «тлумачити», «роз'яснювати»; в найбільш широкому сенсі, герменевтика – це теорія розуміння та інтерпретації. У античний період основним об'єктом тлумачення герменевтів були гомерівські поеми. У християнській традиції напрацьовані ними методи стали використовуватися при прочитанні Священного писання. Принципово важливою була настанова на те, що метою тлумачення є осягнення вже даної в біблійному тексті Істини. А значить, середньовічна герменевтика мала гносеологічно-онтологічний, а не психологічний характер.

У Новий час герменевтика (в її «класичному» або «методологічному» варіанті) була теоретично обґрунтована Ф. Шлейєрмахером, а також І. М. Хладеніусом, Т. Ф. Майєром, А. Беком, Ф. Астом, Х. Вольфом. Концепції цих мислителів – при усіх своїх відмінностях – радикально відрізнялися від середньовічної герменевтики тим, що тлумачення в них поставало не

наближенням до божественної істини, а досягненням людського, міжособистісного розуміння. Учасником такого діалогу міг ставати і автор древнього тексту і сучасник-співрозмовник [6]. Настанова інтерпретатора тут явно «психологічна»: зрозуміти душевний світ іншої людини через його мовне вираження. Зокрема, Шлейермахеру належить відомий заклик зрозуміти автора краще, ніж він розуміє самого себе. Близькою була і настанова В. Дільтея на емпатію; згодом про «вживання» в духовне життя автора писав Е. Гуссерль.

Принципи філософської (онтологічної) герменевтики кореняться у вченні М. Гайдеггера, а також у працях К. Апеля, П. Рікера, Ю. Габермаса, Г.-Г. Гадамера. Тут відбувається певне повернення до середньовічної настанови на осягнення наявної «об'єктивної» сутності світу, яка виявляється в конкретному тексті. Тоді саме людське буття постає «герменевтичним» по своїй суті. Ідеї, близькі до основних положень онтологічної герменевтики можна знайти в працях С. Аверінцева, М. Бахтіна, Є. Бистрицького, В. Бичкова, О. Лосева, М. Мамардашвілі, С. Хоружего і інших.

Герменевтичні тенденції та інтенції є суголосними із загальною «розуміючою» настановою української філософії та культурології (включно з «пара-філософією» та «перед-культурологією», висловлених в художній формі). Так, С. Квіт розглядає в герменевтичному контексті доробки не лише Монтеня і Паскаля, а й Сковороди, Чижевського [4, 94-119], Т. Гундорова пише про герменевтичний дискурс, розгорнутий Лесею Українкою [1, 377-411]. Більш того, на думку П. Іванішина, можна казати про глибинну спорідненість обох основних герменевтичних традицій та української філософської та культурологічної думки [2, 10].

Потенціал герменевтики для осмислення різних смислових рівнів тексту (а також подальших інтерпретацій цього тексту, у тому числі – художніх) безперечний. Однак, в контексті культурологічного дискурсу здається можливим та бажаним доповнити герменевтику досягненнями інших методологічних напрямів. Така настанова помітна в працях П. Рікера, які

увібрали елементи феноменології, структуралізму, психоаналізу. Всі ці методології ставлять в центр уваги транс персональні рівні тексту, де найбільш чітко виявляються риси «духу культури». Автор тут постає медіумом, який передає реципієнтам послання, значною мірою незалежні від його волі.

Положення Г.-Г. Гадамера про переміщення уваги дослідника з особи на *сенса*, з приводу якого роздумувала ця особа, не так вже далеко від аналітичної психології К. Г. Юнга, яку цілком можна розглядати в якості «герменевтики несвідомого». Одним з найбільш важливих методологічних висновків, є обґрунтування К. Г. Юнгом існування двох принципово відмінних типів художньої творчості – психологічного і візіонерського, які мають різний культуротворческий потенціал і повинні досліджуватися різними методами [8, 104]. За Юнгом, митець-візіонер виступає в ролі медіума, за допомогою якого знаходить своє вираження глибинний трансперсональний сенс. Це твердження є близьким до згаданих ідей Гайдеггера про «істину Буття», яка невідомо виявляється в художніх творах.

Ідею позитивного трансперсонального змісту мистецького артефакту можна вважати практично самоочевидною для німецької і російської культур, де вона може відтіснятися на задній план, але ніколи не зникає повністю. В той же час вона глибоко чужа раціоналістичній французькій традиції. Протилежність німецького та французького ставлення до тексту-як-світу або світу-як-тексту можна побачити на прикладі розуміння суті мови. Для німецької (та, великою мірою, слов'янських) культур, мова постає, словами М. Гайдеггера, «будинком буття». Для французької традиції типовіше «підозрілість» М. Фуко по відношенню як до знаку, який є «недоброзичливим», так і до мови, яка «говорить не те, що він говорить», і до інтерпретації, яка може привести до «зникнення самого інтерпретатора» [5].

Представники «філософій пост-» (постмодернізм, пост структуралізм тощо) не визнають трансцендентної реальності, тому єдиним трансперсональним рівнем, який може виявлятися в тексті, постає культурне

позасвідоме, яке промовляє крізь твори незалежно від волі автора. Але, якщо для Юнга позасвідоме є сховищем духовних скарбів, то «філософи пост-» бачать в ньому лише сховище комплексів та травм. Результатом стає домінування теми абсурдності, проти якої необхідно збунтуватися, але яку неможливо перемогти. З таких установок логічно випливають теми «смерті автора» (М. Фуко), деконструкції (Ж. Дерріда), симулякрів (М. Бодрійяр), ризоми (Ж. Дельоз), тексту як «гри знаків» без об'єктивної відповідності (Р. Барт) і ін. Все це радикально відмінно від настанов герменевтики в усіх її варіантах

Однак, сказане не означає повного відкидання методів, розроблених в межах французьких критичних традицій. Питання полягає швидше в межах їх використання і в наявності методологічної домінанти, яка дозволила б успішний синтез різних традицій вивчення тексту. Адже, на наш погляд, при наявності такого «смислового центру», принципово відмінні по своїх принципах і установкам методології можуть бути використані в якості взаємодоповнюючих на різних етапах вивчення художнього тексту.

Так, на думку Н. Іванової-Георгіївської, структуралізм і постструктуралізм «ведуть від твору до тексту», тоді як герменевтика - «від тексту до твору» [3, 14]. Але саме такий протилежно спрямований рух може бути використаний в межах єдиного процесу, спрямованого на подолання класичного герменевтичного кола. Тому, аналізуючи цілісний художній текст, ми можемо використати структуралізм, постструктуралізм, і навіть деконструкцію, щоб наблизитися до сенсу його частин.

Як відмітив У. Еко, критикові-структуралістові прекрасно відомо, що художній твір не зводиться до схеми, але він заганяє його в схему, щоб розібратися в його механізмах [7, 362-363]. Адже структуралізм і виник як напрям, покликаний обмежити довільність інтерпретації. Тому ми можемо схематизувати форму і зміст, розбирати текст на окремі частини порівнювати їх між собою і з аналогічними елементами інших текстів. Завершивши черговий

«виток» аналізу, можна переходити до герменевтичного синтезу, який дозволить повернутися від тексту до твору в усій його неповторності. За допомогою такої комбінації методів ми перетворюємо коло на спіраль, що дозволяє щораз повніше заглиблення у смислові шари тексту.

Визначення герменевтичних сенсів культури неможливе без осягнення контекстів, які стоять за певним артефактом. Існує декілька варіантів розуміння суті герменевтичного кола. З точки зору культурологічної герменевтики, його можна сформулювати так: *розуміння тексту неможливе без розуміння контексту, а розуміння контексту неможливе без розуміння тексту.*

Поза контекстом, культурний артефакт значною мірою залишається «закритим». Це стосується і діахронічного сприйняття власної культури, і відмінностей синхронічних культур, особливо якщо вони належать не лише до різних етнічних традицій, але і до різних стадіальних типів.

У найбільш загальному сенсі, можна виділити три рівні культурного контексту: персональний, соціальний і загальнолюдський (світовий). Для визначення макрокультурного духовного комплексу (другий – третій контекстуальний рівні), нерідко використовується популяризований Т. Куном термін «парадигма». Так, у М. Еліаде ми знаходимо «символічну парадигму культури», у Г. Меднікової - «культурно-філософську парадигму» тощо. В цьому плані з парадигмою зближуються поняття «світовідношення», «стиль мислення», «духовний клімат», «етос», «культурна душа», «континуум», «життєвий світ» і багато інших, які позначають той ментальний горизонт, спільність якого визначає ідентичність особи і народу.

Для визначення специфіки певної історичної або цивілізаційної парадигми потрібне звернення до універсальї культури. Такі духовні інваріанти є спільними для всього людства, однак, вони мають цілий спектр конкретних проявів, залежно від епохи, етносу, особи інтерпретатора. Істотно, що ці інваріанти проявляються не лише в художній культурі, але і в інших її формах

(філософія, наука, ідеологія тощо). Тому їх вивчення дає можливість уловити «прафеномен».

Набір універсалій є відносно константним, але актуалізація певної вибірки, а також форми конкретного прояву інваріантів, визначають характер домінуючої в тому або іншому товаристві культурної парадигми як 1) етнонаціонального «життєвого світу» і як 2) духи епохи. При цьому синхронічний і діахронічний аспекти накладаються один на одного, взаємно модифікуючись. Разом виникає неповторна «архетипна матриця», яка більш чи менш чітко маркує усі твори, належні до певної. Тому культурологічна герменевтика розглядає автора і як неповторну особистість, і як представника певної культурної парадигми. А отже, від традиційного розуміння художньої комунікації між автором – текстом – реципієнтом, ми переходимо до міжкультурної комунікації, взятої в глобальному контексті. Успішність такого діалогу залежить як від міри близькості культур, так і від загальної установки на комунікацію з Іншим.

Висновки. На думку Г.-Г. Гадамера, центральним мотивом герменевтики як такої є подолання чужості. Саме це робить її актуальною в часи великих політичних, соціальних, культурних потрясінь, коли виникає необхідність відновлення традиції та зруйнованих зв'язків. Тому саме герменевтика стає особливо важливою в наш час, коли нагальною необхідністю є перестворення мозаїчного образу світу на нових основах. Особливий потенціал має культурологічна герменевтика, спрямована на якомога більш повне осягнення не лише текстів, але і їх підтекстів і контекстів.

Література:

1. Гундорова Т. Проявлення Слова : Дискурсія раннього українського модернізму / Т. Гундорова. – Вид 2. пер. і доп. – К.: Часопис «Критика», 2009. – 448 с.

2. Іванішин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко : монографія / П. В. Іванішин. – К. : Академвидав, 2008. – 392 с.
3. Иванова-Георгиевская Н. А. Герменевтика Поля Рикера на пути к самопониманию: майор Ковалев в поисках идентичности / Н. А. Иванова-Георгиевская // Докса : збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 10. Стратегії інтерпретації текстів: методи та межі їх застосування. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006. – С.12 – 25.
4. Квіт С. М. Герменевтика стилю : монографія / С. М. Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 143 с.
5. Фуко М. Ницше, Фрейд, Маркс [Электронный ресурс] / М. Фуко ; [пер. с франц. Е. Городецкий]. - Режим доступа к ресурсу: <http://www.lib.ru/CULTURE/FUKO/nfm.txt>
6. Шлейермахер Ф. Д. Э. Академические речи 1829 года [Электронный ресурс] / Ф. Д. Э. Шлейермахер ; [пер. с нем. Е. М. Ананьева] // Метафизические исследования. Вып. 3, 4. СПб., 1998. - Режим доступа к ресурсу: <http://anthropology.ru/ru/texts/schleier/akadem.html>
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию ; [пер. с итал. В. Г. Резник и А. Г. Погоняйло]. – СПб. : ТОО ТК «Петрополис», 1988. – 432 с.
8. Юнг К.Г. Психология и поэтическое творчество // Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. – М. : Политиздат, 1991. – С. 104-105.
1. Gundorova T. ProYavlennya Slova : Dyskursiya rannyyoho ukrainskoho modernizmu / T. Gundorova. – Vyd. 2 per. i dop. – K. : Chasopys “Krytyka”, 2009. – 448 с.

2. Ivanishyn P. V. Natsionalniy sposib rozuminnya v poezii T. Shevchenka, Ye. Malanyuka, L. Kostenko : monografiya / P. V. Ivanishyn. – K. : Akademvydav, 2008. – 392 s.
3. Ivanova-Georgiyevskaya N. A. Germenevtika Paulya Riceura na puti k samoponimaniyu: mayor Kovalyov v poiskakh identichnosti // Doksa : zbirnyk naukovykh prats' z filosofii ta filologii. Vyp. 10. : Strategii interpretatsii textiv: metody ta mezhi ikh zastosuvannya. – Odesa : ONU im. I. I. Mechnikova, 2006. – S.12 – 25.
4. Kvit S. M. Germenevtika stylyu: monografiya / S. M. Kvit. – K. : Vyd. dim “Kyevo-Mohylyans’ka akademiya”, 2011. – 143 s.
5. Foucault M. Nietzsche, Freud, Marx [Elektronniy resurs] / M. Foucault; [per. s frants. E. Gorodetskiy]. – Rezhim dostupa k resursu: <http://www.lib.ru/CULTURE/FUKO/nfm.txt>
6. Schleiermacher F. D. E. Akademicheskiye rechi 1829 goda [Elektronniy resurs] / F. D. E. Schleiermacher; [per. s nem. E. M. Ananyeva] // Metafizicheskiye issledovaniya. Vyp. 3, 4. SPb., 1998. - Rezhim dostupa k resursu: <http://anthropology.ru/ru/texts/schleier/akadem.html>
7. Eco U. Otsutstvuyushchaya structura. Vvedeniye v semiologiyu ; [per. s ital. V. G. Reznik i A. G. Pogonyaylo]. – SPb. : TOO TK «Petropolis», 1988. – 432 s.
8. Yung K. G. Psykhologiya i poeticheskoye tvorchestvo // Samosoznaniye evropeiskoi kul'tury XX veka: Myslyteli i pisateli Zapada o meste kul'tury v sovremennom obshchestve. – M. : Politizdat, 1991. – S. 104-105.